

Βιβλία, γράμματα και τέχνες

Ψαλμοί, μτφρ. Ἀνθή Λεούση, Ἀρτος Ζωῆς,
Ἀθήνα 2021, σ. 464.

Το ποιητικό νόημα των ψαλμών

Ο ΣΤΥΛΙΑΝΟΣ ΑΛΕΞΙΟΥ, στήν Ἐλληνική Λογοτεχνία του ἔξετάζοντας τὴ συνέχειά της Ἀπὸ τὸν Ὁμηρο στὸν 20ὸ αἰώνα («Στιγμή», Ἀθήνα 2010), γράφει γιὰ τὸ πῶς δένεται ἡ Ἑλληνικὴ μὲ τὴν ἰουδαϊκὴ ποιητικὴ παράδοση στὶς κορυφαῖες στιγμές της. Γιὰ τὸ πῶς δένεται συγκεκριμένα μέσα ἀπὸ τὸ περιόδημο ποίημα τοῦ Καλλιμάχου Βερενίκης πλόκαμος: σὲ αὐτό, γράφει (σ. 188),

ἐκφραζόταν ὑποβλητικὰ τὸ βίωμα τῶν ἀστρων, ὅπως τὸ αἰσθανόταν ὁ ἄνθρωπος τῶν Ἑλληνιστικῶν χρόνων, ὥριμος πιὰ γιὰ νὰ συναντήσει μιὰν ἀνάλογη, ἀλλὰ πνευματικότερη διάθεση στοὺς Ψαλμοὺς τοῦ Δαυΐδ.

«Τὸ βίωμα τῶν ἀστρων» ἦ, γιὰ τὸν Κάλβο, πρῶτο νεώτερο μεταφραστὴ τῶν Ψαλμῶν, τὸ «προσίμιον τῆς ἀθανασίας» καὶ, γιὰ τὸν Σεφέρη, «τὸ νόημα ποὺ στὸν κόσμο δίνει / Ἔναστρος οὐρανὸς» ἔγινε μὲ τὴ μετάφραση τῶν Ἐβδομήκοντα βαθύτερο, ἐπίγνωση τοῦ «Μεγάλου Νόστου» γιὰ τὸν Σικελιανό, ὑμνητικὴ ἐπίγνωση τοῦ ὅτι

πὸ βαθίᾳ καὶ ἀπὸ τὸ πηγήτὸν ἀστρόφως,
κρυμμένος σὰν ἀετός,
μὲ περιμένει, ἐκεῖ ποὺ πιὰ ὁ θεῖος ἀρχίζει ζόρος,
ὁ πρῶτος μουνέαντός...

**

. Τρίτο βιβλίο τῆς σειρᾶς βιβλικῶν μεταφρά-

σεων τῶν ἔκδόσεων «Ἀρτος Ζωῆς», ποὺ ἐγκαινιάστηκε μὲ τὴ μετάφραση Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλου τῶν Ἐπιστολῶν Ἰωάννου, εἶναι αὐτὸ τῶν Ψαλμῶν, τυπικῶς ποιητικοῦ κειμένου, ἐφόσον καὶ τὰ δύο προηγούμενα ἔξοχως ποιητικὰ κείμενα κατ’ οὐσίαν εἶναι. Τρεῖς εἶναι οἱ μεταφραστὲς τῶν κειμένων αὐτῶν, δοκιμασμένοι ἥδη κατ’ ἐπανάληψη, τοῦ Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλου, τοῦ Κώστα Ἀνδρουλίδακη καὶ, τώρα, τῆς Ἀνθῆς Λεούση. Σὲ ἔναν ιδιαίτερα καλαίσθητο τόμο –ὅπως ἀλλωστε καὶ οἱ δύο προηγούμενοι– ἀλλὰ καὶ ἐπιβλητικό, τῶν τετρακοσίων ἔξήντα τεσσάρων σελίδων τὴ φορὰ αὐτή, ἀλλὰ μικρῶν διαστάσεων, βιβλίου τσέπης, τυπώνεται τὸ ἀρχαῖο κείμενο μὲ πλάγια στὴν ἀριστερὴ σελίδα –ἀπὸ τὴν ἔκδοση A. Rahlfς– καὶ ἀντικριστὰ ἡ μετάφραση. Οἱ γραμματοσειρὲς καὶ τὰ μεγέθη τῶν στοιχείων ἔρχονται σὲ ἀρμονία μὲ τὸ περιεχόμενο καὶ τὶς διαστάσεις τοῦ βιβλίου, ἔξαιρετικὰ φροντισμένο ἀπὸ τὸν ἐπιμελητὴ δλῆς τῆς σειρᾶς Νίκο Αναστασόπουλο, στὸν ὃποιο ὄφειλεται, κατὰ πάγια τακτική, καὶ τὸ σύντομο ἀλλὰ μεστὸ ἐπιλογικὸ σημείωμα. Δὲν περιλαμβάνεται τὴ φορὰ αὐτή, ὅπως στὸν πρῶτο τόμο τῆς σειρᾶς, σημείωμα τοῦ μεταφραστῆ.

Τὸ σῶμα τῶν Ψαλμῶν ἀποτελεῖται ἀπὸ 151 ποιήματα ἀνακαλώντας στὴ μνήμη τὸν ἀντίστοιχα μικρὸ ἀριθμὸ τῶν καβαφικῶν ποιημάτων. Τὰ ποιήματα δὲν ἀποδίδονται πλέον ἔξολοκλήρου στὸν Δαβίδ, καὶ δὲν ἀναγράφεται στὴ σελίδα τίτλου ὄνομα ποιητῆ, ἐπειδὴ θεωρεῖται ὅτι συγκροτήθηκε ἀπὸ μικρότερες συλλογὲς κατὰ μία μακραίωνη διάρκεια μὲ τέρμα τὸν

τρίτο πρὸ Χριστοῦ αἰώνα:

Κατὰ τὴ σύγχρονη ἔρευνα ἡ πατρότητα τῶν φαλμῶν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποδοθεῖ ἀποκλειστικὰ σὲ ἔναν ποιητὴ καὶ ἡ ἀναφορὰ στὰ συγκεκριμένα πρόσωπα [Δαβὶδ κυρίως, Ἀσάφ, Αἴμαν καὶ Ἀθάν, Κορέ, Μωυσῆ, Σολομώντα, Ἀγγαῖο καὶ Ζαχαρίᾳ] θὰ πρέπει νὰ ἐρμηνευτεῖ σὲ συνάρτηση μὲ τὴν ἱστορία τῆς συγκρότησης τοῦ βιβλίου ἀπὸ ἐπιμέρους συλλογές.

Ἐπικράτησε δηλαδὴ ἐπιστημονικὰ μιὰ θεωρία ἀντίστοιχη πρὸς τὴν ἀναλυτικὴ γιὰ τὴν πατρότητα τῶν ὅμηρικῶν ἐπῶν. Τὸ οὐσιῶδες εἶναι πάντως ὅτι ἔξακολουθεῖ νὰ θεωρεῖται καὶ ἀπὸ τοὺς συντελεστὲς τοῦ βιβλίου ὡς «ἔργο μὲ μεγάλῃ ποιητικῇ δύναμη καὶ ἔξαιρετική εὐρύτητα περιεχομένου» (σ. 459-460) καὶ νὰ ἀναγνωρίζεται ἡ σπουδαιότατη θέση του στὴ λατρεία καὶ τὴ ζωή.

**

Τὸ πρόγραμμα τῶν μεταφράσεων αὐτῶν προέκυψε ἀπὸ τὴ διαπίστωση ὅτι οἱ ἄλλεπάλληλες μεταφράσεις τῶν θεολόγων, ὅπως αὐτὲς ἀνευρίσκονται καὶ ἐπικαιροποιημένες στὶς ἔκδόσεις τῆς «Ἐλληνικῆς Βιβλικῆς Ἐπαιρείας», δὲν ἴκανοποιοῦν τὴν ἀνάγκη ἀπόδοσης τῆς λογοτεχνικῆς ποιότητας τῶν πρωτοτύπων, μολονότι ἀποτελοῦν σταθερή, θεολογικὴ βάση πρωτίστως καὶ δευτερεύοντως γλωσσική, γιὰ τὴ λογοτεχνικὴ ἀναδημοւργία τῶν πρωτοτύπων. Δὲν εἶναι ὅτι ἔλειψε ἐντελῶς ἡ προσπάθεια τῆς λογοτεχνικῆς ἐνιαίας διατύπωσής τους, ποὺ στηρίχθηκε στὶς

φιλότιμες προσπάθειες τῆς ποιήτριας καὶ φιλολόγου Καίτης Χιωτέλη, ὡς συμβούλου «σὲ θέματα ὑφους καὶ γλώσσας», οὔτε δὲ ἔλειψαν οἱ λογοτεχνικὲς μεταφράσεις τῆς Βίβλου. Κάθε ἄλλο.

Εἴμαστε εὐγνώμονες καὶ ποικιλοτρόπως ὑποχρωμένοι στὸ ἰδρυμα «Ἄρτος Ζωῆς» καὶ εἰδικὰ στὸν Σταῦρο Ζουμπουλάκη, τὸν Διευθυντή του, ὁ ὁποῖος συνειδητοποίησε καὶ ἔξεφρασε τὴν ἀνάγκη νὰ ὑλοποιηθεῖ ἔνα μεταφραστικὸ πρόγραμμα σὰν κι αὐτό, τῆς πολυπρόσωπης, πολυώνυμης προσπάθειας γιὰ τὴ λογοτεχνικὴ μετάφραση τῶν βιβλικῶν κειμένων. Πρόκειται γιὰ μιὰ νέα, μιὰν ἄλλη μεταφραστικὴ προσπάθεια, τῶν Ἐβδομήκοντα καὶ βάλε. Διότι πλῆθος ἄνθρωποι ἔχουν ἔργασθεῖ καὶ μοχθήσει δημιουργικὰ γιὰ νὰ γίνει ἡ νέα αὐτὴ συλλογική, ἄλλα προσωπικῶς διακριτή, μετάφραση τῆς Βίβλου. Δὲν ἔρχεται ποτὲ κανεὶς νὰ μεταφράσει μόνος του, ὅταν μάλιστα τὸ κείμενο πρὸς μετάφραση εἶναι πολυμεταφρασμένο, ὅπως αὐτὸ τῆς Βίβλου, καὶ βρισκόμαστε λυτρωτικὰ στὸ μεταφραστικὸ «έμεις». Αὐτὸ δὲν γίνεται νὰ κρυφθεῖ, καὶ δὲν πρέπει. Ἀναγνωρίζοντας μόνο τὶς ὀφειλές, μπορεῖ νὰ ἀνεβοῦμε λίγο ψηλότερα.

**

Ἄν γιὰ τὴ μετάφραση τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης χρειάστηκαν Ἐβδομήκοντα μεταφραστές πρὶν ἀπὸ εἰκοσιτρεῖς αἰῶνες, σήμερα, σὲ ἔναν πολυπληθέστερο «έλληνικό, μεγάλο κόσμο», μετὰ βίας θὰ χρειαστοῦν περισσότερα ἀπὸ τὰ δάκτυλα τῶν χεριῶν ἐνὸς ἀνθρώπου γιὰ νὰ μετρηθοῦν οἱ ἀξιες

λογοτεχνικές μεταφράσεις τῆς Καινῆς – γιὰ τὴν Παλαιὰ δυσκολότερη ἡ ἀναμέτρηση καὶ ἀπαρίθμηση. Καὶ ὅμως, εἶναι μὲ τὴ μετάφραση τῶν Ἐβδομήκοντα ποὺ ἀρχίζει ἡ μεγάλη μεταφραστικὴ καὶ ἀναδημιουργικὴ λογοτεχνικὴ ἱστορία στὴ γλώσσα μας, ἴδιως ἡ ποιητική, ποὺ ἐτίμησε δεὸντως τὴ συνολική, γραμματειακή δημιουργία τῶν «ἰερῶν Ἐβραίων». Τὸ γεγονός αὐτὸ ἐτίμησε καὶ ὁ ἔνας ἀπὸ τοὺς δύο μεγάλους «ἀδόποιοὺς» τῆς σύγχρονης ποιησής μας, ὁ Ἀνδρέας Κάλβος (1820), μεταφράζοντας τοὺς Ψαλμούς (*Oἱ Ψαλμοὶ τοῦ Δαβΐδ, ὑπὸ Ἀνδρέας Κάλβου, εἰσαγωγὴ-σχόλια Γιάννη Δάλλα, «Κείμενα» 1981·βλ. καὶ Νάσος Βαγενᾶς, Ποίηση καὶ μετάφραση, «Σπιγμὴ» 1989, σ. 117-131· καὶ Θεοδόσιος Νικολάου, Φιλολογικὰ καὶ κριτικὰ κείμενα, «Γαβριηλίδης» 2008, σ. 61-77).*

Ἀνάμεσα στοὺς νεοέλληνες ποιητὲς ποὺ ἀκολούθησαν τὸ παράδειγμα τοῦ Κάλβου καὶ ἀναδημιούργησαν μεταφραστικῶς βιβλία τῆς Καινῆς καὶ Παλαιᾶς Διαθήκης θὰ πρέπει προπάντων νὰ μνημονεύομε τὸν Γιῶργο Σεφέρη καὶ τὸν Ὄδυσσέα Ἐλύτη, ποὺ ἔδωσαν τὴ μεγάλη μεταφραστικὴ ὥθηση μὲ τὴ μετάφραση τοῦ Ἀσματος καὶ τῆς Ἀποκάλυψης. Αὐτὸ δὲν ἀποκλείει νὰ μνημονεύονται καὶ πεζογράφοι μεταφραστὲς (Ἄγγελος Βλάχος) καὶ οἱ ὑπόλοιποι, ἐφόσον τὸ σχετικό τους μεταφραστικὸ ἔργο τοὺς ἀνέδειξε ὡς ὄντως λογοτέχνες-ἀναδημιούργούς. Αὐτὴ ἡ διάκριση δημιουργεῖται ὅταν ἀναλογιζόμαστε τὸ πρωταρχικό γιὰ τὸν νεώτερο ἔλληνισμό μεταφραστικὸ ἔργο τοῦ Μαξίμου Καλλιπολίτη καὶ τοῦ μεγάλου του βοηθοῦ

καὶ σκεπαστῇ πατριάρχῃ Κυρῆλλου Λουκαρη (1638). Η νεότερη ἱστορία μας τῶν βιβλικῶν ἀναδημιούργικων μεταφράσεων ἀρχισε μὲ αὐτὸ τὸ τρανό φωτεινὸ παράδειγμα πού, δυστυχῶς, ἔμεινε «ὑπὸ τὸν μόδιον» καὶ μόνο ἔπειτα ἀπὸ τρεισήμισι αἰῶνες μπόρεσε νὰ γίνει εὐρύτερα γνωστὸ καὶ κοινὸ κτῆμα, χάρη στὴ μνημειώδη ἔκδοση τοῦ ἀλησμόνητου Ἐμμανουὴλ Κάσδαγλη («Μ.Ι.Ε.Τ.» 1995-1999).

Βρισκόμαστε σήμερα, σὺν Θεῷ, στὴ θέση νὰ μεταφράζομε τὰ βιβλικὰ κείμενα ἐκ τοῦ ἀσφαλοῦς, ἐφόσον τὰ ἔχουν μεταφράσει καὶ ἀναμεταφράσει, ἀπὸ τὴ δημιουργικότατη δεκαετία τοῦ Ἐξήντα καὶ ἔξης, ὅμαδες ἀξιων θεολόγων. Τὸ τελευταῖο μάλιστα κατόρθωμα ἦταν αὐτὸ τῆς ἐκ νέου μετάφρασης τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, γιὰ πρώτη φορὰ τὰ νεότερα χρόνια, ἀπὸ τὸ Ἐβραϊκὸ πρωτότυπο (1997). Η τελευταία αὐτὴ μετάφραση παρέχει τὴ δυνατότητα σύγκρισης μὲ τὸ κείμενο τῶν Ἐβδομήκοντα καὶ μὰ κατὰ πολὺ ἀσφαλέστερη μεταφραστικὴ θέση.

**

“Ομως εἶναι κάτι ποὺ νιώθεται καὶ δὲν χρειάζεται νὰ ἐπιχειρηματολογήσει κανεὶς γιὰ νὰ τὸ ἀπόδειξει, ὅτι ἡ μετάφραση τῶν Ἐβδομήκοντα ὑπερέχει λογοτεχνικὰ καὶ εἰδικῶς ποιητικά. Τὸ ἔνιωσε ὁ Σεφέρης μεταφράζοντας βιβλία τῆς Ἁγίας Γραφῆς, «τὸ πρωτότυπο νὰ στέκεται ψηλότερα καὶ ἀπὸ τὴ δικὴ μου ἀπόδοση καὶ ἀπὸ τὶς μεταφράσεις στὶς ξένες γλῶσσες ποὺ γνωρίζω» («Προλόγισμα», στὸν τόμο Η Ἀποκάλυψη τοῦ Ιωάννη, Μεταγραφὴ Γιῶργος Σε-

φέρης, «*Ίκαρος*» 1966, σ. 9-19: 19). Τὸ ίδιο καὶ ὁ Ἐλύτης, ποὺ προσπαθώντας νὰ δώσει μορφὴ τῆς Ἀποκάλυψης στὰ νέα Ἑλληνικά, προτίμησε «μερικὲς λέξεις ἢ ὄρους, κάποτε καὶ φράσεις ὀλόκληρες» νὰ τὶς ἀφήσει «μὲ τὴ μορφὴ ποὺ ἔχουν στὸ πρωτότυπο» («*Σημείωση*», στὸν τόμο: *Ιωάννης, Ήπακάλυψη, Μορφὴ στὰ Νέα Ἑλληνικά Όδυσσεας Ἐλύτης*, «*Ύψιλον/Βιβλία*» 1985, σ. 141). Τὸ γεγονὸς αὐτό, ποὺ ὡς διαπίστωση μπορεῖ νὰ εἶναι ἀποτέλεσμα ἴδιαίτερα καλλιεργημένης γλωσσικῆς αἰσθησης καὶ εὐθύνης, ἔρχεται νὰ ἐπαληθεύσει ἡ νεότερη μεταφραστικὴ προσπάθεια, ἐνοποιώντας τὴν ἔξαίσια ποιητικὴ-μεταφραστικὴ παράδοση μὲ τὶς νεότερες, ἐπιστημονικὲς καὶ γλωσσικῶς οὐδέτερες, ψυχρές, ἐν ἀναμονῇ μεταφραστικὲς ἐπιτεύξεις.

Εἶναι πάρα πολὺ ἰσχυρὸς ὁ δεσμὸς τῶν νεότερων μὲ τὸ πρωτότυπο, τὶς λέξεις, τὶς φράσεις του καὶ τὸν ρυθμὸ του, μὲ ἀποτέλεσμα ὁ μεταφραστὴς νὰ δεσμεύεται καὶ νὰ δυσκολεύεται ἀπὸ αὐτό. Μὲ τοὺς *Ψαλμοὺς* γεννήθηκε ὁ πεζόμορφος στίχος, τὸ verset, ὁ στίχος-παράγραφος, μὲ τὸν δόποιο εἶναι ἔξοικειωμένος ἴδιαίτερα ὁ ἀναγνώστης τῆς σύγχρονης ποίησης καὶ τῆς μοντερνιστικῆς εἰδικά. Ἐπικρατέστερος ρυθμὸς εἶναι ὁ ιαμβικός, ὅπως ἐν γένει στὸν πεζὸ λόγο, καὶ ὁ μεταφραστὴς δὲν ἔχει παρὰ νὰ τὸν ἀκολουθεῖ. Η σειρὰ τῶν λέξεων καὶ τῶν λεκτικῶν συνόλων μπορεῖ καὶ πρέπει κάποτε νὰ μένει ἡ ἴδια, καθὼς ἡ Ἑλληνικὴ γλώσσα κατ' ἔξαίρεση χρησιμοποιεῖ τὴ θέση τους, γιὰ νὰ δίνει ἔμφαση. Καὶ, τέλος, στοίχημα ἀποβαίνει συχνὰ τὸ νὰ κρατηθεῖ, ὅπου γί-

νεται, ἡ οἰκονομία τοῦ λόγου. Μπορεῖ κανεὶς νὰ συλλέξει πέντε, δέκα, εἴκοσι, πενήντα φράσεις κεφαλαιώδεις ποιητικά, ὅπου κρίνεται προπάντων τὸ μεταφραστικὸ ποιητικὸ ἀποτέλεσμα. Πλῆθος νεότερων ποιητῶν τὶς ἔχουν πάρει αὐτούσιες καὶ τὶς παραβάτουν στὸ ἔργο τους ὡς τίτλους καὶ προμετωπίδες, ὡς συστατικὰ στοιχεῖα τῶν ποιημάτων τους. Ορισμένες ἀπὸ αὐτὲς ὁ Ἐλύτης κράτηρος στὴ μετάφρασή του ἐπιμελῶς ἀμετάφραστες, δηλώνοντας ἀπεριφραστα τὴν ποιητικὴ του δύναμη μὲ τὴν ἀδυναμία του νὰ τὶς μεταφράσει, δηλώνοντας μαζὶ καὶ τὸν θαυμασμό του στὴ συνέχεια καὶ τὴ ζωντάνια ὅλης τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας.

**

Μὲ τοὺς *Ψαλμοὺς* εἶχαν ἀνατραφεῖ, ἐκπαιδευτεῖ, προσευχηθεῖ καὶ ζήσει ἐκατομμύρια ἀνθρώπων. Δὲν ξέρει κανεὶς ἀκριβῶς τί γίνεται σήμερα, στὸν αὐτονομημένο κόσμο καὶ τὸν ἀπαράκλητο καιρό μας. Τὸ *Ψαλτήρι* ήταν, σὲ μᾶς ἐδῶ εἰδικά, αἰώνες πρίν, τὸ μόνο καὶ μέγα Ἀλφαβητάριο. Εμεῖς, ἐδῶ εἰδικά, μὲ τὸ προνόμιο λίγο ἢ πολὺ νὰ καταλαβαίνομε καὶ νὰ αἰσθανόμαστε τὴν Ἑλληνιστικὴ κοινή, τὴ ζωντανή, ὅμιλούμενη γλώσσα της ἐποχῆς ἐκείνης, ἔχομε ζυμωθεῖ μαζὶ τους «ἀπὸ φυλακῆς πρωτας μέχρι νυκτός», ἀπὸ τοὺς βαθεῖς δρθρούς καὶ τὰ μεσονυκτικὰ μέχρι τοὺς κατανυκτικοὺς ἐσπερινοὺς καὶ τὶς ἀγρυπνίες. «Οσοι μάλιστα εἶχαμε τὴν εὐλογία νὰ μεγαλώσουμε στὴν ποδιὰ καὶ τὰ γόνατα, στὴν πολύτιμη συντροφιὰ καὶ τὴ σχολικὴ

φροντίδα προγόνων ιερωμένων, κρατάμες ζωντανή τη μνήμη αὐτῆς τῆς ἀδιάκοπης παρουσίας. Μὲ τοὺς Ψαλμούς ξυπνούσαμε καὶ μὲ αὐτοὺς πηγαίναμε γιὰ ὑπο. Μὲ αὐτούς, ίδιας τὸν «Προοιμιακό», ζούσαμε τοὺς ἐσπερινούς, ὅταν ὁ ἥλιος ἐγνώριζε τὴ δύση του καὶ τὰ πουλιά γυρνοῦσαν στὶς φωλιές τους. Εἶχαν εἰσέλθει ὡς τὸ μεδούλι τῶν ὄστῶν μας. Τὴν ποίηση τοῦ Ὁμήρου καὶ τὴν ἄλλη ἀρχαία δὲν τὴν μαθαίναμε ἐγκαίρως, ἀλλὰ αὐτὴ εἶχε εἰσέλθει νωρίτερα στὸ εἶναι μας, ιεροκρυφίως.

Πάει καιρὸς ποὺ οἱ Ψαλμοί, σὲ μετάφραση Ἀνθῆς Λεούση, ἔχουν μπεῖ κάτω ἀπὸ τὸ μαξιλάρι μας. Τὶς νύχτες, τοὺς ὅρθρους, νὰ τὸ μελετοῦμε, πῶς νὰ τὸ πεῖ κανεὶς, στὴ σημερνὴ τὴ γλώσσα μας, τὸ «ἐν θλίψει ἐπλατυνάς με». Καὶ δχι μόνο αὐτό. Τὸ «έμελέτων εἰς σέ», τί είδους προσδιορισμὸς νὰ εἶναι; (Εἴχα μπεῖ μέσα σου καὶ ἀπὸ ἔκει τὸ μελετοῦσα). Πῶς νὰ πεῖ κανεὶς ἄλλιως, ἀναδημιουργημένες, ὁρισμένες ποιητικὲς φράσεις, ποὺ ἔχουν περάσει ἀπὸ τὴν μιὰ ὡς τὴν ἄλλη ἀκρη τὴ ζωὴ μας; Πῶς νὰ μιλήσει καὶ νὰ πεῖ γιὰ τὶς πληγὲς αὐτές; Εἴμαστε «τετραμένοι» γι' αὐτὰ τὰ λόγια, ἀπὸ τὴν ἀγάπη γι' αὐτὰ τὰ λόγια. Αὐτὰ ποὺ ἔχουν ἀνοίξει διάπλατα τὴ ζωὴ μας. Τὸν νοῦ καὶ τὴ ζωὴ μας. Ποὺ ἔχουν κάνει ἀλήθεια τὴ ζωὴ μας. Αὐτὰ τὰ λόγια, τὰ ἄλλα λόγια, ποὺ μᾶς ἔχουν κάνει ν' ἀγαπιόμαστε καὶ μᾶς ἔχουν πάρει.

**

Ἐνα σοβαρὸ πρόβλημα ἀποδοχῆς καὶ ἀξιολόγησης τῶν μεταφράσεων τῆς Βίβλου, μέχρι καὶ τὶς μέρες μας, τουλάχι-

στον, προκύπτει ἀπὸ τὴν ἔξοικείωσή μας μὲ τὰ πρωτότυπα κείμενα, ἵνα μέρος τουλάχιστον τῶν κειμένων ἐκείνων, ὅσων ἔχουν ἐνταχθεῖ στὶς ἀκολουθίες τῆς Ἐκκλησίας. Η γνωριμία μας μὲ τὰ κείμενα ἐκεῖνα συντηρεῖ καὶ διαιωνίζει ἓνα αὐστηρό, ἀποκλειστικὸ σχεδὸν μέτρο σύγκρισης. Αὐτὸ θὰ πρέπει ὡστόσο νὰ μετριαστεῖ μὲ ἀλτρουιστικὰ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον αἰσθήματα, ἀπὸ τὴν αἰσθηση ἐνὸς χρέους πρὸς τοὺς νεώτερους ἀναγνῶστες. Μὲ τὴν παραδοχὴ ὅτι ἓνα μέρος τοῦ ἀρχαίου λεξιλογίου δὲν κατανοεῖται σωστὰ οὔτε ἀπὸ ἔμας. Αὐτὴ ἡ ἐπίγνωση θὰ μᾶς προτρέψει ἀρχικὰ νὰ προσλάβομε τὸ μεταφραστικὸ ἀναδημιουργημα αὐτοτελῶς καὶ ἀνεξάρτητο. Καὶ μὲ τὸ ἐλαφρυντικὸ ὅτι οἱ μεταφραστικές μας προσπάθειες δὲν κόβουν μὲ τὴν μιὰ τὴν ἀποκλειστική μας ἔξαρτηση ἀπὸ τὴν ἀρχαία μορφὴ τοῦ κειμένου.

Ἄλλὰ ἡ αἰσθηση τοῦ χρέους μας πρὸς τοὺς νεώτερους ἀναγνῶστες εἶναι τὸ κυριότερο, ποὺ γεννιέται προπάντων ἀπὸ τὴ διαπίστωση ὅτι ἡ ἀρχαιογνωσία τοῦ κοινοῦ ἀναγνώστη τῶν ἡμερῶν μας ἔχει σοβαρὰ ὑποχωρήσει, ὅτι ἡ σχέση τῶν νεώτερων μὲ τὴν ἀρχαία μορφὴ τῶν βιβλικῶν κειμένων δὲν εἶναι τὸ ἴδιο ἰσχυρή, ἔχει πάρα πολὺ ἔξασθενήσει. Προέχει ἡ ἀνάγκη νὰ συνειδητοποιήσομε ὅτι οἱ σημερινὲς μεταφράσεις τῶν βιβλικῶν κειμένων ἀποσκοποῦν στὸ νὰ σώσομε ὅ,τι ἀκόμη σώζεται ἀπὸ τὴν ὑψηλὴ ἔξοικείωση τῶν σημερινῶν ἐραστῶν τῶν κειμένων ἐκείνων, γιὰ χάρη τῶν νεώτερων, ἀγευστῶν ἀπὸ τὴν ποίηση ἐκείνη ἀναγνωστῶν. Γιατὶ ἐκεῖνα τὰ κείμενα, ἀκόμη καὶ τὰ πεζά, ἔξοχως

ποιητικά κείμενα ήσαν.

Καὶ τὸ νὰ ζεῖς τὴν ποίηση, εἶναι ὅπως τὸ νὰ ἀγαπᾶς. Ἐν δὲ Σεφέρης καὶ δὲ Ἐλύτης ἔνιωσαν ἐντονα τὴν ἀδυναμία τους, στὴν περίπτωση τοῦ Ἀσματος καὶ τῆς Ἀποκάλυψης, νὰ μεταφράσουν, ποιὸς μπορεῖ νὰ αἰσθάνεται ἀρκετὸς ἡ, δπως λέει δὲ Λόγος, «τίς δύναται σωθῆναι;». Εἶναι γνωστό, «τὰ ἀδύνατα παρ’ ἀνθρώποις....». Καὶ δὲ Θεὸς ἀν εἶναι ἀγάπη, ποὺ εἶναι, δλα εἶναι δυνατά. Η ποίηση εἶναι ἀμετάφραστη, ὅπως λέμε «ἀκατόρθωτη», ἡ μετάφραση ως ποιητική ἀναδημιουργία εἶναι ἀδύνατη, ἀν δὲν εἶναι χάρη καὶ χάρισμα, «πηγὴ ὄντας ἀλλομένου», «εύτυχισμός» καὶ «θαῦμα τῆς φωνῆς», ἀν εἶναι μόνο ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους.

ΛΑΜΠΗΣ ΚΑΨΕΤΑΚΗΣ

Ελευθερία καὶ Ηθική Ευθύνη στον John Stewart Mill

Πρόλογος

Είναι γεγονός πως η μετάβαση στον 19^ο αιώνα καὶ στην πιο εκκοσμικευμένη κανονιστική σκέψη, σε σύγκριση με τα προηγούμενα ἐτη ἡ και αιώνες, δεν ήταν κατί ερμηνευτικά και ιστορικά βραχύχρονο. Άλλα, αντιθέτως, μια διαδικασία που ξεκίνησε από την εποχή της Αναγέννησης και έφτασε σε πλήρη ακμή τον 18^ο αιώνα.

Η διαδικασία αυτή αποκαλέστηκε μεταγενέστερα «Διαφωτισμός», ως μια πνευματική κίνηση, δηλαδή, που έφερε, όντως, την «πνευματική φώτιση»· ἡ, ερμηνεύοντάς το φαινόμενο καλύτερα, μια αλλαγή θέσεων, σε σύγκριση με τους προηγούμενους αιώνες του «Δυτικού Πολιτισμού» και δη των «Μεσαιωνικών χρόνων».

Η αντίθεση και η πολεμική εκείνη τη εποχή εντάθηκε, σε τέτοιο βαθμό, ώστε ἀλλαξαν οι ερμηνείες και η θέση όχι μόνο των βασικών κλάδων της Θεολογίας, Κοσμολογίας, Ηθικής, αλλά και του «ανθρώπου» και του «περιβάλλοντος-φύσης», στην οποία αυτός ενυπάρχει και κινείται. Μια μετάβαση από την παλιά χριστιανική μεταφυσική σε μια νέα, πιο κοσμική, αντίληψη, στην οπία, βέβαια, δεν εξέλειπαν τα μεταφυσικά στοιχεία. Όπως, φάνηκε, αργότερα, με το αποκορύφωμά της, δηλαδή την Γαλλική Επανάσταση, όπου υπήρξε καθιέρωση, για κάποιο σύντομο χρονικό διάστημα, της «λατρείας του Λόγου».

Μια τέτοιου είδους αλλαγή θέσης είχε επακόλουθο και βάση ταυτόχρονα, ως έναν